

установи, до якої надійшло завдання від оперативного органу. Результуючим документом став висновок спеціалістів, в якому повною мірою був наданий перелік ознак саморобної вогнепальної зброї, можливе походження використаного обладнання та збіг досліджуваних екземплярів із зразками, вилученими раніш, за конструкцією, способом виготовлення їх окремих елементів та типом застосованого виробничого обладнання.

Таким чином, впровадження експертних технологій у практику дослідження складних носіїв інформації державними СБУ за завданням правоохоронних органів надає додаткових можливостей у встановленні ознак злочину чи фактів та обставин, що з ним пов'язані. Особливим в експертній технології є об'єкт – носій інформації криміналістичного значення, система завдань різного рівня, суб'єкти експерти, спеціалісти та адміністратор. Запропонована типова структура експертної технології повною мірою відображає процес комплексного дослідження об'єктів різних типів і видів. Упровадження експертних технологій у діяльність державних судово-експертних установ сприятиме підвищенню їх ролі в процесі перевірки повідомлення про злочин та розслідування злочинів. На підставі розробленої типової структури експертної технології в подальшому буде створеною система часткових експертних технологій комплексного дослідження конкретних типів і видів об'єктів.

МОИСЕЕВ А.М. КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД К ОПРЕДЕЛЕНИЮ И СТРУКТУРЕ ЭКСПЕРТНОЙ ТЕХНОЛОГИИ

С позиций комплексности рассмотрено содержание и структура экспертной технологии, определены ее объекты, средства, задача и субъекты использования. Приведен перечень действий и этапов внедрения экспертной технологии при раскрытии и расследовании преступлений в типовых следственных ситуациях.

MOISEEV A.M. A COMPREHENSIVE APPROACH TO DEFINITION AND PATTERN OF EXPERT TECHNOLOGIES

From stands of integrated approach the contents and pattern of expert technology is reviewed, its objects, means, problem and subjects of usage are determined. The list of operating and stages of an intrusion of expert technology is adduced at deployment and fact-finding of crimes in standard investigator situations.

УДК 343.121.4:343.132

Т.В. ОМЕЛЬЧЕНКО

Національний університет внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ НА ДОСУДОВИХ СТАДІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

На підставі вивчення кримінальних справ і опитування практичних працівників розглядаються проблеми реалізації права на правову допомогу на досудових стадіях кримінального судочинства; обґрунтовуються пропозиції щодо вдосконалення механізму реалізації права на правову допомогу потерпілим та обвинуваченим

У статті 59 Конституції України закріплено право кожного на правову допомогу. Це положення є консти-

туційною гарантією забезпечення прав і свобод людини, яка у сфері кримінального судочинства має статус само-

ЛІТЕРАТУРА

1. Сегай М.Я., Стринжа В.К. Актуальные проблемы экспертной технологии в условиях НТР // Криминалистика и судебная экспертиза. -1984. -Вып.29. -С.3-4.
2. Бирюков В.В. Научные и практические основы использования компьютерных технологий для фиксации криминалистически значимой информации. -Луганск: РИО ЛАВД, 2002 -46 с.
3. Шляхов А.Р. Задачи судебной экспертизы // Экспертные задачи и пути их решения в свете НТР: Сб. науч. тр. ВНИИСЭ. -1980. -Вып.42. -С.3-26.
4. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого. -К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001 -208 с.
5. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) /За ред. В.Я. Тація -Х.: Право, 2001 -129 с
6. Словарь основных терминов судебных экспертиз. -М.: ВНИИСЭ, 1980.
7. Мирский Д.Я. Понятие и структура методики экспертного исследования // Проблемы теории судебной экспертизы: Сб. науч. тр. ВНИИСЭ. -1980. -Вып.44 -С.24-41.

Надійшла до редколегії 23.04.2003

стійного принципу. Його змістом є можливість одержання суб'єктами процесу кваліфікованої юридичної допомоги для захисту приватного інтересу з боку професійного юриста, процесуально незалежного від сторін у процесі, і організаційно незалежного від судової і виконавчої влади. Право на правову допомогу в однаковій мірі поширюється на потерпілого й обвинуваченого. Поява такого права в Конституції України свідчить про реальні заходи, які вживає законодавець для встановлення необхідного балансу між правами потерпілого й обвинуваченого.

Чергові кроки по вдосконаленню механізму реалізації права на правову допомогу зроблені у зв'язку з внесенням змін і доповнень до кримінально-процесуального законодавства. Безумовно, існуючий механізм реалізації права на правову допомогу на досудових стадіях у сучасному кримінальному процесі України потребує вдосконалення. Воно повинне провадитися не тільки з урахуванням практики застосування норм, що регламентують реалізацію права на правову допомогу, але і з одночасним вивченням відношення практичних працівників до цього права, усвідомлення ними своєї ролі і призначення в забезпеченні реалізації суб'єктами кримінального процесу конституційного права на правову допомогу. З цією метою нами вивчені 190 кримінальних справ, розслідуваних органами досудового слідства МВС на протязі року, починаючи із грудня 2001 року в усіх регіонах України, а також було проведене опитування оперативних працівників, дізнавачів і слідчих МВС, які проходили перепідготовку в Національному університеті внутрішніх справ¹.

Проведене дослідження показало, що теоретична дискусія про процесуальні функції слідчого і серед практичних працівників не знаходить єдиної думки. Так, на питання "Хто повинен реалізовувати функцію обвинувачення на досудових стадіях кримінального процесу?", 45 % респондентів відповіли - слідчий, 30 % - прокурор, 4 % - органи дізнання. Обвинувальний ухил у діяльності слідчого виявляється і при відповіді на питання "Хто повинен мати право порушувати кримінальну справу?", що безумовно є реалізацією функції обвинувачення, 85 % респондентів відповіли - слідчий, 46 % - прокурор, 35 % - дізнавач, 33 % - начальник слідчого відділу, 27 % - суд. На питання "Яка мета провадження невідкладних слідчих дій?", 69 % респондентів відповіли "закріплення слідів злочину", 48 % - "встановлення особи, яка скоїла злочин" і "закріплення обвинувальних доказів". Лише 12 % відповіли - "закріплення доказів, що виправдують"². А

з огляду на те, що на питання "Хто повинен провадити розслідування у кримінальних справах?", 71 % опитаних відповіли - слідчий, 13 % - дізнавач, 7 % - прокурор, 5 % - оперативний працівник, 4% - суд, необхідно констатувати, що практичні працівники функцію розслідування злочинів переважно ототожнюють з функцією обвинувачення. Вони не бачать у слідчому суб'єкті реалізації кримінально-процесуальної функції розслідування, що не може не позначатися на об'єктивності, всебічності і повноті досудового провадження. Відповідно, на даному етапі в кримінально-процесуальному законодавстві повинні бути передбачені додаткові гарантії, що забезпечують об'єктивність досудового розслідування. На нашу думку, це повинно, насамперед, виражатися в удосконаленні процесуального статусу підозрюваних, обвинувачених та їх захисників, у тому числі за рахунок розширення підстав для обов'язкової участі на досудовому провадженні захисника, а також шляхом удосконалення механізму забезпечення "безкоштовного" захисту. Наприклад, обов'язкову участь захисника можна передбачити у справах про особливо тяжкі злочини, або у справах про злочини, які вчинили малозабезпечені особи.

Розширення підстав для обов'язкової участі захисника на досудовому провадженні не викликає заперечень у практичній діяльності. Так, 65 % опитаних вважають, що участь адвоката-захисника сприяє підвищенню якості розслідування, або не здійснює ніякого впливу, 35 % відзначили, що участь адвоката-захисника ускладнює розслідування у кримінальній справі. Труднощі при розслідуванні кримінальної справи за участю адвоката-захисника відчують більш, ніж 60 % оперативних працівників, 55 % дізнавачів і лише 28 % слідчих.

Забезпечувати право на правову допомогу необхідно не тільки підозрюваному, обвинуваченому, але і потерпілому. Опитування показує, що взагалі відношення практичних працівників до участі адвоката-представника на досудових стадіях негативне. Так, 45 % опитаних вважають, що участь адвоката-представника буде затягувати розслідування у кримінальній справі, і лише 36 % стверджують, що це буде сприяти підвищенню якості розслідування. Із означених 190 вивчених кримінальних справ тільки в одній кримінальній справі брав участь адвокат-представник. З огляду на те, що адвокат-представник у цілому сприяє реалізації функції обвинувачення, а більшість респондентів ототожнюють розслідування й обвинувачення, незрозуміло чому сприяння обвинуваченню з боку адвоката-представника у практичних працівників викликає негативну реакцію.

Механізм реалізації права на правову допомогу потерпілим потребує істотного вдосконалення. Не можна визнати нормальною ситуацію, при якій усього по 2-х % кримінальних справ таке право забезпечується. У 1999 році при узагальненні судової практики про застосування кримінально-процесуального законодавства, що забезпечує право на захист потерпілого, Я.В. Мачужак і

¹ Було опитано 227 практичних працівників, з яких: слідчих 119 чоловік, штатних дізнавачів - 39, працівників відділення карного розшуку - 69, зі стажем роботи до 5 років - 136 чоловік, від 5 до 10 років - 61, від 10 до 15 років - 20, понад 15 років - 10.

² Опитуваним було запропоновано на вибір декілька варіантів відповідей.

Г.С. Сухова взагалі не встановили жодного випадку участі адвоката, як представника потерпілого [1, с.28]. Причини такого положення автори бачать у тім, що "згідно зі ст.129 Конституції України однією із засад судочинства є забезпечення обвинуваченому права на захист, при цьому чинним кримінально-процесуальним законодавством не передбачено право потерпілого мати представника. Наявність у КПК ст.52, згідно з якою представниками потерпілого можуть бути адвокати, близькі родичі, законні представники, а також інші особи, також не є гарантією обов'язкового забезпечення потерпілому права мати представника". Дійсно, у діючому кримінально-процесуальному законодавстві прямо не закріплене право потерпілого мати представника, а відповідно при роз'ясненні йому процесуальних прав пояснюється право подавати докази; заявляти клопотання; знайомитися з усіма матеріалами справи з моменту закінчення досудового слідства, а у справах, в яких досудове слідство не провадилося, - після призначення справи до судового розгляду; брати участь у судовому розгляді; заявляти відводи; подавати скарги на дії особи, яка провадить лізнання, слідчого, прокурора і суду, а також подавати скарги на вирок або ухвали суду і постанови народного судді, а за наявності відповідних підстав - на забезпечення безпеки та ін. (ст.49 КПК). Вивчення кримінальних справ дозволяє зробити висновок, що слідчий, дізнавач формально не порушуючи кримінально-процесуального закону, реально не забезпечують потерпілому право мати представника. Цьому сприяє невдала редакція ст.49 КПК. Процесуальні бланки, що зустрічалися в кримінальних справах, у цілому були оформлені з дотриманням процесуальних правил і включали слова: "Потерпілий і його представник мають право...", але при цьому про право потерпілого мати представника й ознайомлення саме з цим правом у кримінальних справах відомостей немає. Таким чином, у кримінально-процесуальному законодавстві необхідно прямо передбачити право потерпілого мати представника [2, с.71], і гарантію реалізації даного права - обов'язок посадових осіб роз'яснити наявність такого права. Наприклад, як це зроблено в п.6 ст.53 проекту КПК. Крім цього, при роз'ясненні потерпілому права мати представника, необхідно роз'яснити і хто може бути представником потерпілого. Але навіть таких заходів буде недостатньо для забезпечення права на правову допомогу потерпілому. Не можна ототожнювати інститут представництва й інститут правової допомоги в кримінальному судочинстві. Відповідно, у кримінально-процесуальному законодавстві повинне бути прописано, яким чином потерпілому забезпечується правова допомога.

Найбільше правова допомога потрібна малозабезпеченим, малолітнім, неповнолітнім і деяким іншим категоріям громадян. У кримінально-процесуальній літературі пропонується передбачити положення про обов'язкову участь адвоката-представника [3, с.60] У цілому немає підстав не погоджуватися з такими пропо-

зиціями, бо це відповідає вимогам міжнародно-правових актів. Необхідно лише чітко визначити категорії потерпілих, яким правова допомога повинна надаватися в обов'язковому порядку, момент допуску суб'єкта надання правової допомоги в кримінальну справу.

Особливості реалізації права на правову допомогу в залежності від того, кому така допомога надається, безумовно, впливають на вдосконалення механізму реалізації цього права. Як показує вивчення кримінальних справ, не знаходить свого підтвердження на практиці аргументація прихильників визнання суб'єктами надання правової допомоги інших фахівців в галузі права, які не є адвокатами. Лише в двох кримінальних справах правову допомогу обвинуваченому надавали не адвокати. Це можна обґрунтувати декількома причинами. Насамперед, можна говорити про те, що дала норма "не працює" через низьку поінформованість суб'єктів процесу про право мати захисника з числа інших фахівців в галузі права, а нетривалий час дії не дозволяє зробити висновок про доцільність її існування. Кримінально-процесуальним законом передбачений обов'язок осіб, які ведуть процес, забезпечити обвинуваченому право мати захисника, але ніде не передбачено обов'язок роз'яснити, хто може бути захисником. Більш того, у 45 % процесуальних документах, зв'язаних з реалізацією права на захист, застосовується термін "адвокат". Тобто говориться не про захисників узагалі, а лише про адвоката, що не відповідає вимогам діючого кримінально-процесуального законодавства.

У більшій мірі на відсутність практики запрошення як суб'єктів правової допомоги інших фахівців в галузі права впливають інші фактори. По-перше, недостатня регламентація питань, пов'язаних із наданням правової допомоги іншими фахівцями в галузі права. Сюди можна віднести відсутність підстав для визнання особи фахівцем в галузі права, неврегульованість порядку укладання угоди про надання правової допомоги та ін. По-друге, інші фахівці в галузі права, які не є адвокатами, можуть надавати правову допомогу тільки за згодою обвинуваченого. Незрозумілими є причини, які змушують обвинуваченого звернутися не до адвоката, а до іншого фахівця в галузі права. Сам факт звертання не до особи, яка займається наданням правової допомоги на професійній основі, а до фахівця в галузі права обумовлюється не прагненням одержати кваліфіковану правову допомогу, а прагненням уникнути оплати, оманною щодо можливостей фахівця в галузі права, особистою симпатією і т.п. Це говорить про те, що в сфері кримінального процесу доступність правової допомоги повинна реалізовуватися за рахунок розширення кількості адвокатів, а не допуску до надання правової допомоги будь-якого фахівця в галузі права.

Вивчення кримінальних справ і опитування практичних працівників дозволяє визначити основні напрямки вдосконалення механізму реалізації суб'єктами кримінального процесу права на правову допомогу: 1) регламен-

тація додаткових гарантій для захисту прав і законних інтересів обвинуваченого, підозрюваного, шляхом розширення підстав для обов'язкової участі адвоката-захисника; 2) визначення підстав і умов обов'язкового надання правової допомоги потерпілим; 3) обмеження кола суб'єктів надання правової допомоги тільки адвокатами; 4) забезпечення доступності правової допомоги за рахунок збільшення кількості адвокатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Застосування кримінально-процесуального зако-

ОМЕЛЬЧЕНКО Т.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА ПРАВОВУЮ ПОМОЩЬ НА ДОСУДЕБНЫХ СТАДИЯХ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

На основании изучения уголовных дел и опроса практических работников рассматриваются проблемы реализации права на правовую помощь на досудебных стадиях уголовного судопроизводства; обосновываются предложения по усовершенствованию механизма реализации права на правовую помощь потерпевшим и обвиненным.

OMEL'CHENKO T.V. THEORETICAL AND PRACTICAL PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF THE RIGHT ON LEGAL HELP DURING PRELIMINARY INVESTIGATION

On the basis of analysis of criminal cases and interrogation of the practical workers the problems of implementation of the right on legal help during preliminary investigation are esteemed; the proposals on advancing the gear of implementation of the right on legal aid suffering and charged are substantiated.

УДК 349.2.008.6

Є.М. ПОПОВИЧ

Національний університет внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ Й ОСОБЛИВОСТІ НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Розглянуті сутність, зміст, характер і природа нагляду й контролю дотримання трудового законодавства.

В умовах переходу до ринкових відносин на підприємствах різних форм власності значно збільшилась кількість порушень трудових прав, свобод і законних інтересів суб'єктів трудових та тісно пов'язаних з ними відносин. У цьому зв'язку зростає важливість нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства, які являють собою діяльність спеціально уповноважених органів, спрямованих на захист трудових прав працівників та припинення порушень цього законодавства. Як наслідок, дослідження проблем становлення, функціонування і розвитку нагляду та контролю дотримання трудового законодавства є однією із нагальних потреб сьогодення України. З огляду на важливість даної тематики для подальшого розвитку науки трудового права і національного законодавства, автор, в межах статті здійснив спробу вирішити наступні теоретично-методологічні завдання: а) визначити поняття нагляду за дотриманням трудового законодавства; б) визначити поняття контролю за дотриманням трудового законо-

давства; в) з'ясувати особливості нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства; г) зробити відповідні пропозиції до чинного законодавства про працю в цій сфері.

Ефективна реалізація нормативних приписів, нормативно-правових актів, покликаних забезпечувати виникнення, розвиток і припинення трудових, та тісно пов'язаних з ними відносин, як необхідне передбачає здійснення системного нагляду і контролю за їх виконанням. "Будь-яке законодавство, особливо законодавство про охорону праці, ефективно тоді, коли воно неухильно виконується усіма зацікавленими учасниками відносин. Для здійснення цієї мети держава уповноважила відповідні органи та інспекції, які здійснюють свої повноваження в двох правових формах: шляхом нагляду і шляхом контролю" [1, с.393-394]. Правова реформа, відзначає Б.А. Шеломов, покликана забезпечити верховенство законів у всіх сферах життя суспільства. Однак за останній час значно збільшилось число порушень

Надійшла до редколегії 04.12.2002